

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Elizabeta Raunik

FONOLOŠKO NAZIVLJE U HRVATSKO-TALIJANSKOM
RJEČNIKU DRAGUTINA ANTUNA PARČIĆA
ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Elizabeta Raunik
0009076079

FONOLOŠKO NAZIVLJE U HRVATSKO-TALIJANSKOM RJEČNIKU
DRAGUTINA ANTUNA PARČIĆA

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Borana Morić-Mohorovičić

Rijeka, 2018.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Fonološko nazivlje u hrvatsko-talijanskom rječniku Dragutina Antuna Parčića* izradila pod mentorstvom dr. sc. Borane Morić-Mohorovičić.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u preddiplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Potpis

Elizabeta Raunik

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. METODOLOGIJA.....	4
3. ZAGREBAČKA FILOLOŠKA ŠKOLA.....	5
3. 1. JEZIČNE ZNAČAJKE LEKSIKOGRAFSKOGA OPUSA DRAGUTINA ANTUNA PARČIĆA, PRIPADNIKA ZAGREBAČKE FILOLOŠKE ŠKOLE.....	8
4. DRAGUTIN ANTUN PARČIĆ.....	13
4. 1. BIOGRAFIJA.....	14
4. 2. PARČIĆ U ZAGREBAČKOJ FILOLOŠKOJ ŠKOLI.....	19
4. 3. PARČIĆ KAO LEKSIKOGRAF.....	19
4. 3. 1. HRVATSKO-TALIJANSKI I TALIJANSKO-HRVATSKI RJEČNIK.....	20
5. FONETIKA I FONOLOGIJA.....	24
5. 1. GLAS I SLOVO.....	25
5. 2. FONOLOŠKO NAZIVLJE U PARČIĆEVIM RJEČNICIMA.....	27
5. 2. 1.FONOLOGIJA.....	27
5. 2. 2. GLAS.....	27
5. 2. 3. SLOVO.....	28
5. 2. 4. SAMOGLASNIK.....	28
5. 2. 5. SUGLASNIK.....	28
5. 2. 6. NAGLASAK.....	29

5. 2. 7. PRAVOPIS.....	29
6. ZAKLJUČAK.....	30
7. POPIS LITERATURE.....	31
8. PRILOZI.....	33
9. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI.....	39

Jeremija Bršljanski

U SPOMEN

Dragutinu A. Parčiću

I.

*Za zvjezdane tihe noći ljetne
Gledali smo te nebeske luči,
Košto onaj, što će da prouči
Knjigu ljudske kobi zagonetne*

*Gledali smo i duše nam sretne
Bile. I sad mi se gleda sluči*

*Isti svod taj, al me sjeta muči,
Jerbo tebe više ne susretne
Oko moje. Tvoja zvijezda zašla!*

*Tvoja duđa onamo se vinu,
Kud si gled upiro te je našla*

*Žuđen počin. Slatko snivaj sinu
Doma si, što kuka ti nad grobom,
Jer ne nađe zamjene za tobom.*

II.

*Tamo gdje vrh sedam brežuljaka,
Kano labud vrh jezera bijeli
Vječni grad se koči, tu se dijeli
Duh tvoj velji gor iznad oblaka.*

*Upravo je bila noć onaka,
Ko kad nebo ljudski rod cijeli
Narođenjem Spasa razveseli,
Te se četa spusti anđelaka,*

*Da mu u čast novu pjesan sklada.
U tom zboru ti Ga slaviš sada
Svetitelja naših drevnim slovom,*

*Što ga malne, da tvog mara ne bi,
Tuđa zloba,nehaj naš, istrijebi. -
Vječna spomen trudniku takovom!*

1. UVOD

U 19. su se stoljeću u Hrvatskoj odvijale burne političke, kulturne i jezikoslovne rasprave i previranja. Upravo zbog toga spomenuto je stoljeće značajno za razvoj hrvatskog jezika i književnosti. Književno se razdoblje ovog stoljeća dijeli na dva dijela, vrijeme iliraca i njihovog djelovanja, te borba četiriju filoloških škola.¹

Razdoblje ilirskoga pokreta obilježeno je u najvećoj mjeri rješavanjem određenih grafijskih pitanja, ponajprije onih vezanih za pisanje palatalnih suglasnika. Došlo je do temeljite i kasnije široko prihvaćene grafijske reforme koju je započeo vođa ilirskoga pokreta Ljudevit Gaj, knjižicom *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa*, koja se još uvijek odnosila na kajkavski² književni jezik. U njoj je Gaj palatale označio nadslovnim znakovima³ po uzoru na Pavla Rittera Vitezovića⁴. Svoj konačni oblik današnja hrvatska grafija počinje dobivati tek 1835. godine kada Gaj objavljuje u *Danici* članak *Pravopisz*.

¹ U hrvatskoj je filologiji uobičajena podjela 19. stoljeća na tri razdoblja: prvo razdoblje obuhvaća prva tri desetljeća 19. stoljeća (nastavak tendencija 18. stoljeća), drugo razdoblje traje od 30-ih do 50-ih godina 19. stoljeća (ilirsko razdoblje), a treće razdoblje od 50-ih godina do kraja 19. stoljeća (razdoblje filoloških škola) – Usp. npr. Pranjković 2010.

Sanda Ham posljednje, treće razdoblje dijeli na razdoblje filoloških škola (od polovice do 90-ih godina 19. stoljeća) te razdoblje pobjede hrvatskih vukovaca (posljednje desetljeće 19. stoljeća)

Dalibor Brozović periodizaciju dijeli na tri predstandardna razdoblja (od početka pismenosti do kraja 15. stoljeća; 16. stoljeće; 17. i prva polovica 18. stoljeća) te tri razdoblja „razvoja jezičnoga standarda” (Brozović 2006:174) (od polovice 18. stoljeća do hrvatskog narodnog preporoda; od hrvatskoga narodnog preporoda do kraja 19. stoljeća; 20. stoljeće), v. više Morić-Mohorovićić 2014: 29

² Osnovica je književnog jezika, štokavština, odlučena u 17. stoljeću gramatikom Bartola Kašića, *Prva hrvatska gramatika*, 1604. Preostalo je još odlučiti hoće li osnovica biti ikavska ili jekavska

³ tildom, odnosno kombinacijom tilde i kvačice

⁴ hrvatski književnik, povjesničar, jezikoslovac i nakladnik, nositelj plemićkog naslova baruna. Zalagao se da osnova hrvatskog pravopisa bude fonetska tj. da svaki glas ima svoje, uvijek jednako slovo

U 19. su stoljeću djelovale i razne filološke škole, a na već spomenuto djelovanje iliraca nastavio se rad zagrebačke filološke škole, o kojoj će biti riječ više u jednom od sljedećih poglavlja.

Dragutin Antun Parčić značajan je i veoma zaslužan za razvoj i stvaranje djela bitnih za hrvatski jezik u 19. stoljeću. Djelovao je u drugoj polovici 19. stoljeća, kad se uspostavio jedinstveni hrvatski književni jezik na temeljima novoštokavskih govora ijekavskog ostvaraja jata.

Nažalost, leksikografski je rad Dragutina Antuna Parčića pobjedom škole hrvatskih vukovaca bio marginaliziran. Njegovo leksikografsko nasljeđe nije bilo dovoljno proučeno, pa samim time nije ni bilo dovoljno poznato i cijenjeno. Pravi se i zasluženi značaj Parčiću pridaje tek mnogo kasnije – tek potkraj 20. stoljeća kada Matica hrvatska u povodu 160. obljetnice rođenja i 90. obljetnice Parčićeve smrti u Zadru⁵ organizira skup *Dragutin Parčić – hrvatski jezikoslovac i glagoljaš*, pa time budi svijest i interes za spomenutim jezikoslovcem.⁶

Ne rijetko se događa, da pravu cijenu i vrijednost stvari upoznamo i osjećamo tekar, pošto je izgubismo, a tako slično biva, da se i rad mnogog i mnogog čovjeka ne pokaže za njegova života u pravom svijetlu i u cijeloj svojoj važnosti, pa se i ne cijeni, nego tek po smrti, kada se opazi praznina, koju dotični za sobom ostavlja, a nema, tko bi ju dostojno popunio. Takav je bio rad i život Dragutina Antuna Parčića. Radio je neprestano i uradio mnogo, neizmjereno mnogo. U svojem radu imao se boriti s kojekakvim potrebnim i nepotrebnim neprilikama, trpio je za svoj rad, - ali sve to bilo je više manje

⁵ Skup je održan 18. i 19. listopada 1992. godine, a svi radovi izloženi na skupu kasnije su objavljeni u časopisu *Zadarska smotra*, god. XLII, br. 3, 1993.

⁶ v. više Morić-Mohorovičić 2014:1

*pokrito koprenom tajnosti i tajnosti i skromnosti, pa što se je od njegova rada u javnosti pokazalo, činilo se i primalo kao i drugih svećenika...*⁷

Ovaj se preddiplomski završni rad bavi upravo time, analizom i valorizacijom Parčićeva leksikografskoga rada, a temelji se najvećim dijelom na samoj analizi fonološkog nazivlja u njegovom dvojezičnom rječniku. Naime, riječ je o dvama dvojezičnim rječnicima: hrvatsko-talijanskom i talijansko-hrvatskom rječniku koja su izdana u više izdanja, no o tome detaljnije biti će riječ u poglavlju *Parčić kao leksikograf*. Prije toga u radu će biti riječ o zagrebačkoj filološkoj školi, njezinim značajkama i njezinom djelovanju, kojoj je i sam Parčić pripadao. Na samome kraju rada priložila sam slike Parčićevih rječnika, kao i njega samoga.

⁷ Klement Kvirin (Daroslav) Bonefačić: *Dragutin A. Parčić*, 1903:5

2. METODOLOGIJA

Sam cilj i zadatak ovoga rada bio je istražiti i usporediti fonološko nazivlje u dvojezičnim rječnicima Dragutina Antuna Parčića, obzirom da se njegov leksikografski rad proteže u razdoblju trajanja punih pola stoljeća.

Rječnici koji ulaze u ovu analizu i usporedbu su hrvatsko-talijanski *Rječnik ilirsko-talijanski (polag najnovijih izvorah)*, tiskan 1858. godine u Zadru, *Rječnik slovinsko-talijanski - Vocabolario slavo-italiano* tiskan 1874. godine u Zadru, *Rječnik hrvatsko-talijanski - Vocabolario croato-italiano* tiskan 1901. godine u Zadru, a pretisak objavljen je u Zagrebu 1995. godine, te talijansko-hrvatski *Vocabolario italiano-slavo (ilirico) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*, tiskan 1868. godine u Zadru, *Vocabolario italiano-slavo (croato) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)* 1886. godine tiskan u Senju te *Vocabolario italiano-slavo (croato) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*, tiskan 1908. godine u Senju.

Osim navedene analize u ovome sam radu pisala i o zagrebačkoj filološkoj školi kojoj je Parčić pripadao, kao i o značajkama spomenute škole koje se mogu uočiti u njegovome radu, ali i o samome životu leksikografa Dragutina Antuna Parčića.

Za pisanje Parčićeve biografije poslužila sam se knjigom Klementa Kvirina Bonefačića iz 1903. godine naziva *Dragutin A. Parčić*, kao i knjigom Igora Gostla istoimenog naziva, ali tiskane 1998. godine, u kojoj je i obuhvaćen rad Klementa Bonefačića. Navedeno sam poglavlje upotpunila služeći se doktorskim radom profesorice Borane Morić-Mohorovićić - *Gramatičar Dragutin Antun Parčić*, objavljenog 2014. godine, koji mi je bio od velike pomoći i pri pisanju poglavlja o fonološkim kategorijama i pravopisu. Prilikom same analize i usporedbe nazivlja koristila sam se gore navedenim rječnicima, a sam pristup njima omogućila mi je Sveučilišna knjižnica u Rijeci.

3. ZAGREBAČKA FILOLOŠKA ŠKOLA

U 19. su stoljeću glavnu riječ u određivanju razvoja hrvatskoga jezika imale filološke škole. Njihovo je djelovanje pridonosilo različitim mogućnostima rješavanja bitnijih jezičnih rasprava i dilema.

Filološke škole koje su djelovale od prve polovice do sredine 19. stoljeća bile su zagrebačka filološka škola, riječka filološka škola i zadarska filološka škola, dok je škola hrvatskih vukovaca djelovala od zadnjih dvaju desetljeća 19. stoljeća pa sve do prve polovice 20. stoljeća.⁸

Govorimo li o jezičnoj koncepciji zagrebačke filološke škole, nije ju moguće objasniti bez povezivanja s ilirskim pokretom koji je trajao od 1835. do 1843. godine, a kao cilj imao je kulturno i političko ujedinjenje svih Ilira, odnosno, svih južnoslavenskih naroda. Program i djelovanje ove škole nastavlja se na ilirizam, što se jezične i grafijske koncepcije tiče. Pozivala se na normiranje jezika na novoštokavskim temeljima uz nazočnost starijih nenovoštokavskih, ali i neštoštokavskih sastavnica. (Morić-Mohorovićić 2014) Djelovanje ove škole pripomoglo je konačnom učvršćivanju i ujednačavanju hrvatskog jezika, na štokavskoj osnovici.

Glavni predstavnici zagrebačke filološke škole su Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić i Adolf Veber Tkalčević, kao i Bogoslav Šulek, Vatroslav Jagić i Jakov Užarević. Veber je kao vrstan gramatičar, filolog i književnik bio i vođa zagrebačke filološke škole, te i autor najpoznatijeg programatskog teksta spomenute filološke škole - *Brus jezika*. U svom najpoznatijem programatskom tekstu *Brus jezika* iznosi svoj stav i težnju za potrebnim ujedinjenjem svih dijelova Hrvatske, te dodaje kako je ujedinjenim dijelovima potreban i

⁸Navedene filološke škole dobile su nazive prema gradovima u kojima su njihovi predstavnici djelovali, a škola hrvatskih vukovaca dobila je naziv prema svom jezikoslovnom uzoru Vuku Stefanoviću Karadžiću. Morić-Mohorovićić 2014., str. 28

jedinstven zajednički jezik – „*knjiga je jedna, kad joj je jedan i jezik*“ (Veber 1884:336). Iz tog razloga smatra i kako je nužno da osnova hrvatskome književnome jeziku bude štokavsko narječje.⁹

Valja napomenuti da je jedan od ciljeva zagrebačke filološke škole bio i da *kajkavce i čakavce privede u kolo štokavaca*. (Adolf Veber Tkalčević 1884:425)

Veber objašnjava svoje razloge odabira štokavskog narječja kao osnove književnome jeziku, te govori kako su, *proučivši sva tri narječja, prihvatili iz štokavštine one oblike, kojima se ona najjače iztiče, a zadržali iz kajkavštine i čakavštine one, koji su pravilniji, a nisu još posve izmurli među štokavci, tako da su se braća mogla dobro među sobom razumievati, što je glavni cilj jezičnoga jedinstva*. (Veber 1884:427)

Adolf Veber Tkalčević autor je prve hrvatske sintakse tiskane kao zasebne knjige *Skladnje ilirskoga jezika za niže gimnazije* (1859.), te gramatike *Slovnice hèrvatske za srednja učilišta* tiskane 1871. godine.

Drugi velikan značajan za zagrebačku filološku školu jest Antun Mažuranić - autor značajne gramatike *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike* koja je objavljena 1839. godine, a njezino drugo izdanje 1842. Njegova glavna misao prilikom pisanja ove gramatike bila je *dokazati da je hrvatski jezik ne samo jednakovrijedan kao latinski, nego i vrijedniji od njega, da je došlo vrijeme da hrvatski jezik uđe u javni život i svijest Hrvata*. (Vujić 2009:177) Njegova je gramatika napisana u obliku pitanja i odgovora, te se sastoji od više dijelova: *Orthoepia* ili *Prvo čitanje*, *Orthographia* ili *Pravopis*, *Etymologia* ili *Rěčih izpitivanje*, *Syntaxis* ili *Rěčih slaganje*, *Prosodia* ili *Glasoudaranje*. Stvaranje ove gramatike proveo je na temelju rada još jednog značajnog predstavnika

⁹U zemlji čakavacah preobladala je jur od davnih vremena štokavština; iz krajevah kajkavskih probija štokavština; pobjeda je dakle podpuna štokavskoga: tako hoće vjekovi, tako volja svega naroda. Tko pri nas ne bi htio pisati štokavski, izdajica bi bio te absolutne volje, vriedan, da se progoni. (Veber 1884:337)

zagrebačke filološke škole - Vjekoslava Babukića, no iako se Mažuranić vodio njegovim radom, svejedno je unio i određene preinake jer je na jezik gledao kao na živ organizam koji se mijenja. Svoje djelo *Slovníku Hèrvatsku* Mažuranić objavljuje na temelju spomenute gramatike dvadeset godina nakon – 1859. godine¹⁰. Sastoji se od *Glasoslovja*, *Pregibanja rěčih*, *Tvorenja pregibih rěčih* te od *O česticah*, no ovu je gramatiku Ministarstvo Bogoštovja i Naukah odredilo presloženom. Potrebno je i spomenuti kako ovoj gramatici nedostaje poglavlje o sintaksi, pa Mažuranić čitatelje upućuje na već spomenutu Veberovu *Skladnju ilirskoga jezika* (1859.).

Treće veliko ime zagrebačke filološke škole je ono već spomenuto Vjekoslava Babukića, koji je 1836. godine objavio prvu ilirsku gramatiku, naslova *Osnove slovnice slavjanske narěčja ilirskog*, dok desetak godina kasnije objavljuje i *Ilirsku slovníku* koja je predstavljala hrvatsku znanstvenu gramatiku.

Jezikoslovac koji je hrvatsku leksikografiju obogatio rječnicima pomorskog nazivlja je Božo Babić, riječki jezikoslovac koji je po svojim jezikoslovnim idejama pripadao zagrebačkoj filološkoj školi. Babić je 1870. godine objavio *Morski riečnik hrvacko-srbski usporedjena sa italijanskijem jezikom od jednoga pomorca* u kojemu je naveo oko 800 termina hrvatskoga pomorskog nazivlja, a još jedan leksikograf koji je obogatio hrvatsko nasljeđe je Bogoslav Šulek, čiji je najznačajniji leksikografski rad *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*. Veliki *Němačko-hrvatski Rěčnik* Bogoslava Šuleka tiskan je 1860. godine, a njegovome je radu od najveće koristi bio Mažuranićev-Užarevićev rječnik o kojemu će biti riječ u sljedećem odlomku.

Ivan Mažuranić i Jakov Užarević 1842. su godine objavili njemačko-hrvatski rječnik pod nazivom *Deutsch-illirisches Wörterbuch*, no prema mišljenju Vlodoja Dukata, najveći je dio pisanja rječnika obavio Mažuranić koji je i

¹⁰Drugo izdanje *Slovnice* objavljeno je 1861. godine, treće 1866. godine, te četvrto 1869. godine

zamislio njegovu izradu, a čini se da je Ivanu pomagao i stariji brat Antun. Spomenuti je rječnik pobudio posebnu pažnju zbog činjenice da je to bio prvi veći rječnik koji je sadržavao oko četrdeset tisuća riječi, a predstavljao je i prvi moderni hrvatski rječnik u 19. stoljeću.¹¹

Vatroslav Jagić je ideje zagrebačke filološke škole također dijelio neko vrijeme. Bio je jedan od pokretača znanstvenog časopisa *Književnik*, te autor *Gramatike jezika hrvatskoga* iz 1864. godine, no njegove su se ideje i zamisli o hrvatskom jeziku vremenom razlikovale od onih ostalih pripadnika zagrebačke filološke škole, čime je i započeta polemika s Veberom koja je označila konačan kraj ove škole te postepenu prevlast jezične koncepcije hrvatskih vukovaca.

Osim spomenutih autora koji su stvorili normu zagrebačke škole, važnost se treba dati i Dragutinu Antunu Parčiću - franjevcu trećoredašu o kojemu će podrobnije biti riječ u sljedećem poglavlju naslovljenom *Dragutin Antun Parčić*.

3. 1. JEZIČNE ZNAČAJKE LEKSIKOGRAFSKOGA OPUSA DRAGUTINA ANTUNA PARČIĆA, PRIPADNIKA ZAGREBAČKE FILOLOŠKE ŠKOLE

Neke od najvažnijih jezičnih značajki zagrebačke filološke škole su prvenstveno bilježenje ostvaraja jata kao *ie* u dugom slogu te ostvaraj kao *je* u kratkom slogu¹², razlikovanje jednine, množine i dvojine, tri deklinacijska obrasca prema nastavku genitiva jednine, razlikovanje oblika u dativu, lokativu i

¹¹ Vince 1990:249

¹²U ponekim se opisima Parčić pokazuje boljim od zagrebačkih prethodnika. Tako od pisanja rogatog *e* (*ě*) i *ěr* odustaje prije Vebera. Ipak, Parčić je tumačenja navedenih riješenja u svojoj *Grammatici* pisao deskriptivno, dopuštajući i pisanje *ě* i *ěr*, premda ih sam nije koristio. Zbog manjka je Parčićeve normativnosti tako do danas ostalo ustaljeno mišljenje da je Veber trećim izdanjem *Slovnice* (1876.) u zagrebačku normu uveo pisanje *ie* i *je* za jata te *r* za slogotvorno *r*. (Morić-Mohorovičić 2014:223)

instrumentalu množine, nastavak -ah i -ih¹³ za genitiv množine, ostvaraj slogotvornog *ř* kao *èr*, a od 1876, kao *r*.

U hrvatsko-talijanskom *Rječniku* iz 1858. godine za primjere ostvaraja jata kao *je* ne nalazimo primjera, već samo kao ostvaraj *ie*, te možemo izdvojiti primjere poput *samlieven*, *bliedost*. Ista je situacija i u *Rječniku* iz 1874. godine: *blagoviest*, *blieska*, kao i u *Rječniku* iz 1901. godine: *dozrievati*, ali u ovome izdanju nalazimo primjere i za *je*: *izsmjehivati*, *mjesto*, jer kao što je već rečeno bilježenje ostvaraja jata kao *ie* u dugom slogu te ostvaraj jata kao *je* u kratkom slogu vrijedi tek od 1876. godine.

Što se pisanja *dj* i *tj* tiče, smatrali su kako ih je bolje pisati kao jedan grafem, jer u suprotnom je to slabost jezika, pa je tako *dj* kao *đ* prihvaćeno tek u 20. stoljeću na prijedlog Đure Daničića, pripadnika škole hrvatskih vukovaca.

U trećem izdanju *Rječnika* Dragutina Antuna Parčića iz 1901. godine uočavamo zapisivanje *dj*, pa tako nailazimo na riječi poput *dudjer*, *dundjerin*, *dundjerski*, *djaštvo*, *djavalost*... Ovu značajku nalazimo i u ranijim rječnicima, pa tako u *Rječniku* iz 1858. godine možemo izdvojiti riječ *djur*, *gladja*, *gladjahan*, *gladjenje*, koje nalazimo i u *Rječniku* iz 1874. godine.

Ostvaraj slogotvornog *ř* kao *èr* nalazimo u *Rječniku* iz 1858. godine: *samodèržač*, *samèrt*, *samèrtnik*, dok već u *Rječniku* iz 1874. Dragutin Antun Parčić više ne zapisuje *èr*, već samo *r*: *samodržač*, *smrt*, *smrtnik*, pa tako i u *Rječniku* iz 1901. godine.

Što se tiče pravopisa zagrebačke filološke škole, bitno je prvo započeti činjenicama o pravopisu kojeg je zastupala riječka filološka škola.

¹³nastavak -ah ili -ih ovisno o deklinaciji, pri čemu glas *h* nema fonetsku vrijednost, samo grafemsku. Zbog ove su značajke pripadnici zagrebačke filološke škole nazivani *ahavcima*

Fran Kurelac, pripadnik riječke filološke škole, u svome djelu *Recimo koju* opširno daje argumente za i protiv dvaju pravopisnih načela – fonološkog i morfonološkog. Kurelac prvo piše fonološkim načelom, no kasnije prelazi na morfonološko, jer su riječi pisane ovim načelom razumljive, ali navodi i kako bismo, kada bi svi slavenski narodi pisali ovim pravopisom, lakše naučili druge slavenske jezike.¹⁴ Kurelac osim fonološkog pravopisa kritizira i fonološko-morfonološki: *Ima polovičastih ljudij, koji primaju, recimo, zakon, pravilo, načelo kakvo, ali mu se na pol puta izmiču. Ili vozi, ili se ne daj pod rudu. Tako je i glede pravopisa. Mnogi priznavaju zakon etimologije, nu ih zimica hvata, kad vide napisano što, čtiti, počten, počtovati (...). Što je uzrok? U nekih nije drugo, nego što ne viđaju dalje od nosa; niti znadu, u što su se uvezali, poprimiv zakon korena u pravopisu.*¹⁵

Bez obzira na navedeno, i sam Kurelac ponekad odstupa od provođenja svojih pravopisnih pravila, pa mu Veber u *Brusu jezika* prigovara pa piše: *Da mu je pravopis nedosljedan, to sam priznaje (Fran Kurelac); (...) neka nam napiše temeljitu razpravu, kako kod nas treba pisati: etimologijski, ili eufonijski, ili mješovito (...).*¹⁶

Vođa zagrebačke škole, Veber, bio je i na čelu pravopisne komisije iz 1877. godine, a cilj je bio odrediti pravopisno načelo u školama.¹⁷ Raspravljalo se o vrsti pravopisnog načela kojim će se pisati i kojeg će se koristiti – morfonološkom ili fonološkom, te je na samome kraju prevagnulo *mišljenje o*

¹⁴v. više *Recimo koju*, str. 30

¹⁵Kurelac, *Recimo koju*, str. 96

¹⁶Veber, *Brus jezika*, str. 340

¹⁷v. više Vince 2002:620

*upotrebi "umjerenog etimološkog" pravopisa.*¹⁸ Time se sve više u hrvatskom javnom životu afirmirao jezik zagrebačke filološke škole.

Zagrebačka je filološka škola zagovarala morfonološki pravopis, a najbolji dokaz toga je Veberova polemika kojom se obraća Vatroslavu Jagiću. U tekstu *O našem pravopisu* iz 1864. godine Veber kritizira fonološko pravopisno načelo koje zagovaraju i hrvatski vukovci, jer njihov argument kako *riječ treba onako pisati, kako se ona, kada se više nikako ne mienja, valjano izgovara*¹⁹ Veber smatra nevaljanim, jer ne možemo znati kako se to riječ valjano izgovara.

Kao što sam već navela, ovom raspravom Jagića i Vebera zagrebačka je filološka škola počela gubiti svoju moć i došla do svojega kraja, no Veber je i dalje ostao dosljedan u provođenju morfonološkoga pravopisa do samoga kraja svojeg djelovanja.

Dragutin Antun Parčić u poglavlju o pravopisu, koje je dijelom većine gramatike 19. stoljeća, promišlja o dvama pravopisnim načelima po kojima se u hrvatskome jeziku određuje pravopis: *blagoglasje (fonološko načelo) prema kojemu riječi u pisanju mogu predstavljati točan izgovor*²⁰ (*ofca, slofce, ljucki, poštovati*) *te etimologiji*²¹ *prema kojoj riječi mogu zadržati neke elemente ili slova koja postoje u odgovarajućem etimologijskom glasu* (*ovca, slovce, ljudski, počtovati*).²² Etimološko načelo upotrebljavaju *općenito oni koji pišu po latinskoj abecedi*²³, a fonološko oni koji pišu ćirilicom.²⁴

¹⁸Vince 2002:621

¹⁹*O našem pravopisu*, str. 353

²⁰*Eufonico o fonetico*, Parčić 1878:14

²¹*Etimologico o radicale*, Parčić 1878:14

²²Morić-Mohorovičić 2014:89

²³*Coloro che seconsi dell' alfabeto latino nello scrivere slavo fanno uso quasi generalmente del metodo etimologico*. Parčić, 1878:14

²⁴Morić-Mohorovičić 2014:89

Parčić uzima u obzir tradiciju zagrebačke filološke škole i tradiciju vukovaca, ali govori kako je *umjerena etimologija sigurnija, preciznija i bliža književnom jeziku*²⁵ te da treba odrediti *koliko je etimološko pravilo podložno glasovnim mijenama*²⁶ pa sam predlaže sljedeće pravilo: osim fonološke promjene grlenih i sličnih suglasnika, drugi suglasniciu promjenama deklinacije i konjugacije ostaju neizmijenjeni; izvedene riječi zadržavaju izvorne suglasnike; riječi sastavljene od prijedloga ne mijenjaju glas iza. Dakle, autor predlaže morfonološki pravopis u kojemu bi se fonološko načelo primjenjivalo samo kod suglasnika k, g, h, c, z, s, u deklinacijskim i konjugacijskim obrascima.²⁷

Na temelju analize hrvatsko-talijanskih rječnika iz 1858., 1874. i 1901. godine zaključujemo kako Parčić koristi fonološko načelo kod zapisivanja natuknica, kao što možemo vidjeti na primjeru ovih riječi: *gladkoća, razšiti, izprljati, izkrsnuti, uzprednuti, židkoća...*

²⁵ *l'etimologico moderato è più sicuro, più preciso e molto più adatto alla lingua letteraria.* Parčić, 1878:14

²⁶ *quali limiti il principio etimologico si adatta alle mutazioni e assimilazioni fonetiche.* Parčić 1878:14

²⁷ v. Morić-Mohorovičić 2014:89

4. DRAGUTIN ANTUN PARČIĆ

U času upravo kada je pitanje o glagolici, o staroslovenskom liturgičnom jeziku, postalo, da tako kažem, životno pitanje cijeloga hrvatskoga naroda, pitanje, kojemu svoju pozornost posvetiše i crkva i država, prijatelji i neprijatelji, a koje je potaknulo s prijestolja, do kojega ne dopiru ni strast ni svjetski obziri, veliki Lav XIII, imajući pred očima jedino spasonosne ciljeve katoličke crkve – svidjelo se providnosti Božjoj, te je pozvala u bolji svijet u Vječnom gradu na sam Božić m. g. muža, koji se je za glagolicu rodio, za nju živio i umro, muža, čija je uistinu zasluga, da se još danas glasovi glagolice razlijevaju po našim crkvama, a da nije posve preotela mah zloraba živog jezika. Taj muž je: Dragutin Antun Parčić, sin siromašnih seljačkih roditelja, nekoć skromni redovnik III.eg reda sv. Franja, kasnije svjetovni svećenik i kanonik toliko razvitknog kaptola sv. Jeronima u Rimu, a uvijek čovjek ustrajne i željezne volje, neumoran u svom radu, čedan u uspjehu...²⁸

²⁸Klement Kvirin (Daroslav) Bonefačić: *Dragutin A. Parčić, 1903:5*

4.1. BIOGRAFIJA

Godine 1903. objavljeno je djelo Klementa Kvirina Bonefačića²⁹ u kojemu autor fra Dragutina Antuna Parčića predstavlja kao osobitog čovjeka i upoznaje nas sa njegovim životom i djelima, a upravo spomenuto djelo poslužilo mi je kao temelj za stvaranje ovog poglavlja o biografiji Dragutina Antuna Parčića.

Dragutin Antun Parčić bio je promicatelj i proučavatelj glagoljske književnosti, jezikoslovac, filolog i leksikograf. Bio je neobične radne discipline i neiscrpne energije, samozatajan i skroman te veoma nadaren. Bio je veoma učen čovjek, svestran i suvremen, praktičan i produktivan. Uz jezikoslovlje i glagoljaštvo privlačili su ga i životinjski svijet, geografija, astronomija, kartografija, fotografija, tipografija³⁰ i tiskarstvo. (*Klement Kvirin Bonefačić: Dragutin A. Parčić 1903:5*)

Rođen je 26. svibnja 1832. godine u Vrbniku na hrvatskom otoku Krku, u staroj glagoljaškoj krčkoj biskupiji s velikim brojem popova glagoljaša, u obitelji jednostavnih seljačkih roditelja Josipa i Marije. Nazvan je Antun, dok ime Dragutin dobiva nakon što je na Glavotoku³¹ stupio u Treći red sv. Franje³². (*Klement Kvirin Bonefačić 1903:5*)

Svoje prve godine školovanja proveo je u rodnom Vrbniku, gdje se već u ranim godinama školovao među glagoljašima. Služio je u vrbničkoj župnoj crkvi glagoljašima za mise, na staroslavenskome je napamet učio psalme

²⁹Klement Kvirin Bonefačić bio je tajnik krčkoga biskupa Antuna Mahnića i Staroslavenske akademije u Krku, a od 1923. splitski nadbiskup (v. više Enciklopedija Leksikografski zavod Miroslav Krleža)

³⁰umjetnost i vještina oblikovanja teksta pomoću raznih tipova slova, različitih veličina slova i različitih proreda (vodoravnih i okomitih) između slova (v. više Wikipedija - tipografija)

³¹Glavotok se nalazi na zapadnoj strani otoka Krka, a samostan sv. Franje smješten je na samoj obali (Morić-Mohorovičić 2014:12)

³²Franjevački svjetovni red ili FSR red ustanovljen je po nadahnuću i uzoru na djelovanje svetog Franje Asiškoga, osnivača triju Franjevačkih redova, pa se Franjevački svjetovni red dugo nazivao i *Treći red sv. Franje*, a pripadnici toga reda *trećoreci* (Morić-Mohorovičić 2014:13)

i molitve, te se tako u njemu probudila ljubav prema glagoljici. Već kao đak bilo je jasno da je drugačiji od ostalih, jer dok su se druga djeca za vrijeme školskog odmora igrala i prepuštala bezbrižnoj dječjoj igri, Parčić je nožem iz komada drveta izrezivao slova, mazao ih crnilom i otiskivao. (Klement Kvirin Bonefačić 1903:7)

Njegova želja za daljnjim znanjem i ljubav prema knjizi bila je jasna, no njegovi siromašni roditelji nisu mu mogli priuštiti bolje obrazovanje, sve dok ga njihov rođak Roman Gršković koji je bio gvardijan samostana trećoredaca sv. Franja u Glavotoku nije uzeo pod svoju skrb. Višu pučku školu pohađao je na Krku, a s obzirom da je bio premlad za gimnazijske nauke, zadržan je još dvije godine u Glavotoku, te je tako u neprestanom dodiru s glagoljašima upoznao glagoljicu, svladao latinski i talijanski jezik. Obukao je redovničku halju franjevac trećoredaca i tada mu je dano ime Dragutin.

S jedanaest godina stiže u glavno i upravno mjesto Dalmacije - u Zadar, gdje u samostanu sv. Mihovila pohađa talijansku gimnaziju. Bio je veoma marljiv i ustrajan, u svemu oduvijek prvi, te je tako ubrzo postao ljubljen među profesorima. Već u VI. razredu gimnazije posvetio se sastavljanju maloga talijansko-hrvatskoga rječnika, koji je sa svojih 120 stranica prvi put izdan u Rijeci.

Završivši studij bogoslovlja, 1854. je u samostanu sv. Marije položio redovničke zavjete, a svoju je prvu misu izrekao za Uskrs 1855. godine.

Nakon što su ga školske vlasti zapazile, mladi franjevac trećoredac 1857. godine imenovan je privremenim profesorom na zadarskoj realci. Predavao je matematiku i hrvatski jezik. Uz nastavu, strpljivo je prikupljao i riječi za hrvatsko-talijanski i talijansko-hrvatski rječnik. Tako je u Zadru 1858. godine

objavio svoje prvo važnije leksikografsko djelo u nakladi Petra Abdelića, bio je to *Rječnik ilirsko-talijanski*.³³

Deset godina kasnije, 1868. tiskom i nakladom braće Battara izlazi u Zadru *Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski)*.³⁴

U proljeće iste te godine vraća se u Krk, gdje kao učitelj redovničke mladeži boravi do 1871. godine, nakon čega se povukao u osamu na Glavotok. Ondje je za potrebe franjevac trećoredaca otvorio tiskaru i nazvao je *Serafinski tisak*. Opremio ju je starim i malim tiskarskim strojem koji je pronašao u Rijeci te je sam lijevao i rezao glagoljska i latinska slova. (Morić-Mohorovičić 2014:14)

U Zadru je 1873. godine tiskao gramatiku hrvatskog jezika napisanu talijanskim jezikom - *Grammatica della lingua slava (illirica)*³⁵, a već je sljedeće godine u istoj nakladi tiskao i drugo izdanje *Rječnika slovensko-talijanskoga*.³⁶

Dragutin Antun Parčić sve je više osjećao kako mu mala redovnička državnica ne može dati ono što je on želio da bi mogao slobodno razvijati svoje sposobnosti koje su se krile u njemu (Bonefačić 1903:17), pa tako 1876. godine skida redovničku halju franjevac trećoredaca i uz pomoć đakovačkog biskupa

³³*Rječnik ilirsko-talijanski*. Polag izvorah sastavio ga o. Dragutin A. Parčić, Tretjeg reda Sv. Frane. Vocabolario illirico-italiano. Compilato sui più recenti da p. Carlo A. Parčić del Terz'ordine di s. Francesco. Petar Abdelić, Zadar, 1858.

³⁴*Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski)*. Priredio ga za tisak o. Dragutin A. Parčić, trećeg reda Sv. Frane. Vocabolario italiano-slavo (illirico). Compilato per cura di p. Carlo A. Parčić, del Terz'ordine di s. Francesco, braća Battara, Zadar, 1868.

³⁵*Grammatica della lingua slava (illirica)*. Compilata da p. Carlo A. Parčić, del III. Ordine di s. Francesco, Spiridione Artale, Zadar 1873.

³⁶*Vocabolario slavo-italiano*. Compilato per cura di p. Carlo A. Parčić, del Terz'ordine di s. Francesco di reg. oss. *Rječnik slovensko-talijanski*. Priredio ga za tisak o. Dragutin A. Parčić, Treć. Reda s. Frane, red. Obsl. Svećenik, braća Battara, Zadar 1874.

Josipa Jurja Strossmayera postaje članom Hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, gdje ostaje do smrti 1902. godine.

Boravak je u Rimu važno razdoblje Parčićevo rada i stvaralaštva jer u tom je razdoblju u izdanju Spiridiona Artalea u Zadru 1878. godine tiskano i drugo, dopunjeno izdanje gramatike iz 1873. godine, a osam godina kasnije u Senju tiskano i izdanje *Rječnika talijansko-slovinskoga (hrvatskoga)*³⁷.

U Rimu se posvetio i izdavanju glagoljskih liturgijskih knjiga. Godine 1893. objavio je *Misal* kojim je vraćen crkvenoslavenski jezik kakav je bio u uporabi do tiskanja rusificirana Levakovićeve *Misala*³⁸ iz 1631. godine. Krajem iste te godine objavljuje i hrvatski obrednik, *Rimski ritual*³⁹. Godinu dana prije smrti, 1901., Parčić u Zadru u nakladi Narodnog lista izdaje i treće izdanje *Rječnika hrvatsko-talijanskoga*⁴⁰, koji je najvažnije djelo njegova leksikografskoga rada.

Dragutin Antun Parčić sve je svoje rukopise, glagoliku, slova i matrice oporukom ostavio Staroslavenskoj akademiji u Krku, a godine 2004. Franjo Velčić izvijestio je o Parčićevoj rukopisnoj ostavštini koja je nakon završetka rada Staroslavenske akademije ostala u biskupijskome arhivu u Krku.⁴¹

³⁷ *Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski). Prir. ga za tisak Dragutin A. Parčić kanonik slovinskoga sv. Jeronima u Rimu. Vocabolario italiano-slavo (croato). Compilato per cura di Carlo A. Parčić, canonico di s. Girolamo degli Slavi in Roma, H. Luster, Senj, 1886.*

³⁸ *Rim'sli Misal' sloven'skim ezikom presv. G. N. Urbana Papi VIII povelieniem' izdan'. Missale Romanum slavonico idiomate ex decreto sacrosancti Concili Tridentini, Congr. De propaganda Fide, Rim, 1893.*

³⁹ *Rimski ritual (Obrednik), izdan po zapoviedi sv. otca pape Pavla V a pomnožen i poizpravljen Benediktom XIV čestite uspomene s dodatkom ranih novih glagoslova, Congr. De Propaganda Fide, Rim, 1893.*

⁴⁰ *Vocabolario croato-italiano. Compilato per cura di Carlo A. Parčić, canonico Croato a Roma, hrvatski kanonik u Rimu. Rječnik hrvatsko-talijanski. 3. popravlj. I pomnoženo izd., Narodni list, Zadar, 1901.*

⁴¹ Nakon prestanka rada Staroslavenske akademije na Krku, njezina rukopisna ostavština predana Hrvatskoj bogoslovskoj akademiji u Zagrebu, a ta se ostavština danas čuva u Staroslavenskom institutu u Zagrebu, nasljedniku Hrvatske bogoslovne akademije. Ipak, određenio je dio građe ostao i u Krku. (v. više Morić-Mohorovićić, 2014:15)

Činjenicu da je Dragutin Antun Parčić doista bio svestran i nadaren potvrđuju i njegovi radovi i vještine na raznim područjima, kao što su geografija i izrada velike zemljopisne karte otoka Krka 1864. godine, koju je nacrtao u mjerilu 1 : 20 000 s koordinatnim sustavom kvadrata veličine 26 x 26mm, a same zemljopisne pojmove crtao je crnim, a obrise obale plavim tušem. Označio je i sva naselja i predjela, nacrtao je i mreže svih krčkih puteva 19. stoljeća. Ova se karta danas čuva u knjižnici samostana franjevac trećoredaca sv. Franje u krku, nakon što je restauritana u Kartografskom zavodu u Zagrebu 1990. godine.⁴²

Godine 1852. sastavio je i herbarij koji je danas jedan od najstarijih u cjelosti sačuvanih herbarija u Hrvatskoj, naziva *L'Album dell' Erbe o La Raccolta di Piante Medicinali.*, a čuva se u arhivu franjevac trećoredaca u Zagrebu na Ksaveru. Njegov herbarij sastoji se od 124 stranice na kojima nalazimo 78 biljaka s latinskim nazivima i porodicama, a u njemu se također nalaze i recepture ljekovitih biljaka, što nosi neizmjernu važnost za farmatološka istraživanja.⁴³

Osim toga, bavio se i fotografijom -1861. godine snimio je pomrčinu Sunca u Zadru, najstariju pomrčina Sunca u Hrvatskoj i jedna od najstarijih u svijetu, zbog koje se Parčić naziva pionir hrvatske fotografije. (Morić-Mohorovičić 2014:16)

Manja rukopisna zbirka pjesama *Parcich, Poemata* na talijanskom, latinskom i grčkom potvrđuje da je Parčić imao i talenta za pjesničko stvaralaštvo. Ova je zbirka nastala u njegovim đačkim danima i sastoji se od nekoliko pjesama u čast mladih misa svoje braće redovnika.

⁴²Morić-Mohorovičić 2014:15

⁴³v. više Badurina 1993a

Dragutin Antun Parčić značajan je i kao prevoditelj, a tome svjedoči prijevod uvodnoga pjevanja Danteova Pakla, tiskan u *Serafinskom tisku* 1875. godine. Bio je to prvi hrvatski prijevod Dantea, a o popularnosti ovoga djela svjedoči i njegovo drugo izdanje 1896. godine. (Morić-Mohorovičić 2014:14)

4. 2. PARČIĆ U ZAGREBAČKOJ FILOLOŠKOJ ŠKOLI

Djelovanje se Dragutina Antuna Parčića u literaturi često smješta u okvire zagrebačke filološke škole. Kao što je u samome uvodu ovoga rada već rečeno, glavni predstavnici zagrebačke filološke škole bili su gramatičari Adolf Veber Tkalčević, Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić, te leksikografi Bogoslav Šulek i Božo Babić.

Kako je jezična koncepcija rada Dragutina Antuna Parčića bila bliska značajkama i normama zagrebačke filološke škole⁴⁴, pobjedom vukovaca njegov se leksikografski rad godinama prešućivao i nije bio dovoljno proučavan. Tek u novije vrijeme saznajemo o Parčićevom djelovanju i o važnosti njegova leksikografskoga rada.

4. 3. PARČIĆ KAO LEKSIKOGRAF

Leksikografija Hrvata je do kraja 16. stoljeća bila bogata rječnicima, no potrebe književnosti u 19. stoljeću nisu svejedno bile zadovoljene, s obzirom da je to bilo razdoblje sve razvijenijeg kulturnog i znanstvenog života.

Iako je u 19. stoljeću Mažuranić-Užarevićev njemačko-hrvatski rječnik bio osnova za slične i modernije rječnike, u Dalmaciji on nije bio od velike koristi,

⁴⁴ v. više u poglavlju *Značajke zagrebačke filološke škole*

Parčić razlikuje zagrebačku normu od vukovske, što potvrđuje njegovo bilježenje ostvaraja jata, promišljanje o pravopisnom načelu te o sinkretizmu dativa, lokativa i instrumentalna množine, također daje i novu terminologiju (Morić-Mohorovičić 2014:223)

mnogo potrebniji bio je talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski rječnik koji bi korisnicima mogao pružiti adekvatne riječi za određene pojmove iz talijanskog jezika, a koje su se koristile i u Dalmaciji. Mnogo je pokušaja bilo da se stvori takav rječnik, ali je to uspjelo samo Dragutinu Antunu Parčiću.

4. 3. 1. HRVATSKO-TALIJANSKI I TALIJANSKO-HRVATSKI RJEČNIK

Prvo je djelo Dragutina Antuna Parčića *mali talijansko-hrvatski rječnik* kojeg je na 120 stranica sastavio u šestom razredu gimnazije, 1851. godine, a tiskan je u tiskari Karletzky⁴⁵ u Rijeci. Najpoznatija su mu djela dva dvojezična rječnika: hrvatsko-talijanski i talijansko-hrvatski rječnik, koja su izišla u nekoliko izdanja.

Točnije, tri su izdanja hrvatsko-talijanskog rječnika:

Rječnik ilirsko-talijanski (polag najnovijih izvorah), Zadar, 1858. godine.

Rječnik slovinsko-talijanski - Vocabolario slavo-italiano. Zadar, 1874. godine

Rječnik hrvatsko-talijanski - Vocabolario croato-italiano. Zadar, 1901. godine, pretisak Zagreb, 1995. godine,

te tri izdanja talijansko-hrvatskog rječnika:

Vocabolario italiano-slavo (ilirico) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski), Zadar, 1868. godine.

Vocabolario italiano-slavo (croato) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski), Senj, 1886. godine.

⁴⁵ Tiskaru je osnovao Čeh Lovro (Lorenzo) Karletzky 24. srpnja 1779. godine. Četvrta je to hrvatska novovjekovna tiskara. Od osnutka pa do 1899. godine kada prestaje sa radom, tiskara je obitelji Karletzky svojom tiskarskom i nakladničkom djelatnošću bila sastavnim dijelom kulturnoga i društvenoga života Rijeke i okolice. (Morić-Mohorovičić 2014:12, v. više Holjevac 2010.)

Vocabolario italiano-slavo (croato) - Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski),
Senj, 1908. godine.

Treće, prošireno izdanje Rječnika Dragutin Antuna Parčića iz godine 1901.,
tiskano je u Zadru pod nešto promijenjenim naslovom:

Vocabolario croato-italiano / compilato per cura di Carlo A. Parčić te
predstavlja krunu njegova leksikografskoga rada. Ovo izdanje sadrži čak 90 000
riječi,⁴⁶ a u nastavku prilažem predgovor tom posljednjem izdanju njegova
rječnika u kojemu sam Parčić progovara o vlastitom napretku i dopunjenom
izdanju rječnika, te se također vraća i na pitanje pravopisa:

Predgovor k trećemu Izdanju

*Malo šta imam nadodati onomu, što sam rekao u Predgovoru, napisanom
tamo pred 27 godina. Svatko će opaziti, ako i na brzu ruku prolista ovo Izdanje,
koliko je izpravnije i savršenije glede jezika, osobito u talijanskom značenju
rieči, a znatno podpunije, jer je priraslo do preko petnaest tisuća novih rieči,
crpljenih što iz pučkoga govora, što iz školskih i poučnih knjiga.*

*Ipak mi je nješto reći glede pravopisa. Još nisam na čistu s otim blaženim
pitanjem. Od nedavna se pojavila nova struja, i ta kao da sve to više preotimlje
mah zbog toga, što je s više mjesta propisano, da se školske knjige imaju držati
posve fonetičkoga pravopisa, da se ima uvesti nekakvo nejasno i klimavo
načelo: "piši kako govoriš." Ja u rječničkom poredanju rieči niesam mogao
prihvatiti toga načela, dapače sam osvjedočen, da je bolje ovo drugo: "piši za
oko, a govori za uho." U tom me bodre i rieči sv. Avgustina: "sermo debetur
auribus," (za govor duguje se ušima; op. a.) i primjer, kako se služe dan danas
svi izobraženi narodi u pisanju svoga jezika. Ja se dakle držim ponajveć*

⁴⁶ v. više Croatian history – Dragutin Antun Parčić, http://www.croatianhistory.net/etf/parcic.html#vince_1

etimološkoga pravopisa, udešena prema umjerenoj fonetici. Gdje gdje počela se još uvadjeti i nekakova nova pismena, kao prekriženo d, repato l, pak naglašeno g i n (što bi najbolje odgovaralo sadašnjemu sustavu naše abecede); pak za volju nekakvu dvoličnu imenu popustilo se i u padežnih dokončajih plurala, te naša hrvatska Slovnica, do malo prije najbliža kćerka staroslovjenskoga jezika i sestrice sjevernih slavenskih narječja, morala se lišiti lijepog bogatstva svojih padeža, povela se za lahkoćom, pa se bojati, da ne spadne do skora na stepen siromašnoga bugarskoga narječja. - Sljedeć svoje duboko osvjedočenje, evo sam ovako uredio svoj Rječnik; a obazrio sam se ipak tu i tamo i na najnoviji način pisanja, gdje je to bilo nužno, da se po azbučnom redu nadju rieči, što se imaju na drugom mjestu potražiti. Izradio sam savjestno i svom pomnjom ovaj tegotni posao, upotrebio sam iskustvo, što sam ga crpio iz preko četrdeset godišnjega zanimanja oko ove struke, pa za to uvjeren sam, da će, kao prijašnja Izdanja, i ovo, što se odavno izčekivalo, dobro doći to učećoj se mladeži, to odraslim, koje dan danas to većma zanima pitanje poznavanje ovih dvaju jezika.

Rim, na Ćirilovo 1901.

Na sporednoj naslovnoj stranici rječnika stoji naslov *Rječnik Hrvatsko-Talijanski, 3a ed. corretta ed aumentata, Tipografia editrice Narodni list, Zadar, 1901., 1237 str.*

Parčić je internacionalizme u izdanjima hrvatsko-talijanskoga rječnika pokušavao zamijeniti hrvatskim istoznačnicama, no svejedno u svim je izdanjima njegovih rječnika velik broj posuđenica, a uz neke od njih dodana je i odrednica o podrijetlu.⁴⁷ U dijelovima rječnika koji sadržavaju stručno nazivlje služio se rječnicima svojih prethodnika leksikografa, kao što su leksikografi

⁴⁷ v. više Croatian history – Dragutin Antun Parčić, http://www.croatianhistory.net/etf/parcic.html#vince_1

Mikalja, Stulli, Della Bella i Šulek. Možemo zaključiti da je Parčić u rječnike uvrštavao već postojeće izraze iz djela svojih prethodnika, ali i vlastite izraze. Parčićeva je zamisao bila stvoriti što potpunije leksikografsko blago hrvatskoga jezika, u njegovim se rječnicima nalazi leksički fond koji sadržava i arhaizme, ali i neologizme.⁴⁸ Veliku je pozornost posvetio i uvrštavanju modernoge znanstvene terminologije u rječnike, većinu je prihvatao od svojih suvremenika, a manjim ih je dijelom i sam stvarao.

⁴⁸ v. više Croatian history – Dragutin Antun Parčić, http://www.croatianhistory.net/etf/parcic.html#vince_1

5. FONETIKA I FONOLOGIJA

Fonetika ili glasoslovlje jezikoslovna je znanstvena disciplina koja se bavi proučavanjem artikulacijskih i akustičkih obilježja glasova i govora. Može se podijeliti na artikulacijsku fonetiku, akustičku fonetiku i perceptivnu ili auditivnu fonetiku. Govorni se glasovi bilježe pomoću fonetske transkripcije koja se bilježi uglatim zagrada [].⁴⁹

Fonologija je jezikoslovna disciplina koja proučava jezičnu funkciju i ponašanje govornih jedinica. Fonemi su središnji pojam fonologije – najmanje jedinice koje imaju razlikovnu funkciju. Za razliku od fonetike koja pručava artikulacijska i akustična obilježja glasova i govora, fonologija proučava sustav govornih jedinica (glasova) u jeziku. U ovome se slučaju za prikaz fonoloških osobina jezika, koriste kose zagrade / /.⁵⁰

Što se Dragutina Antuna Parčića tiče, on se odlučuje za naziv koji koriste i njegovi prethodnici Vjekoslav Babukić i Adolfo Veber Tkalčević, koji ne čine razliku između fonetike⁵¹ i fonologije, pa su nazivom *glasoslovljem* obuhvaćene obje discipline.⁵²

⁴⁹ Škarić, Ivo: *Fonetika hrvatskoga književnoga jezika*, u S. Babić i sur.: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1991.

⁵⁰ Brozović, Dalibor: *Fonologija hrvatskog književnog jezika*, u S. Babić i sur.: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskog književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1991.

⁵¹ Fonetika ima odmjerene granice u kojima se kreće: ona bilježi samo one promjene glasova, koje nastaju u riječima, a ne među riječima. Maretić 1899:29

⁵² Treba napomenuti da je naziv fonetika dijelom *Gramatike jezika hrvatskoga* Vatroslava Jagića iz 1864. godine, dok je definicija fonetike zapisana tek na kraju 19. stoljeća u *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* Tome Maretića. v. više Morić-Mohorovičić 2014:190

5. 1. GLAS I SLOVO

S obzirom da Parčić piše dvojezične rječnike te da uspoređuje i prevodi pojmove sa hrvatskog na talijanski i obrnuto, dolazi se do potpuno različitog izgovora od talijanskog, pa su tako posebno izvojeni suglasnici koji imaju jedan glas, dijelom su ili potpuno različiti od talijanskoga.⁵³

Također, Parčić razlikuje i uporabu glasova *c*, *č*, *ć*, te je njihov izgovor teško opisati govornicima talijanskoga jezika koji tu razliku nisu nikada čuli, pa piše da se *c* u svim kombinacijama sa samoglasnicima i suglasnicima izgovara uvijek kao *z* u talijanskome u riječima *grazia*, *costanza*, *prezzo*, u usporedbi sa riječima *carica*, *otac*, *crievo*, *cviet*.⁵⁴

Radi se razlika i kod artikulacije glasa *č*, koji ma zgnječen zvuk slično kao *c* u talijanskome u riječima *treccia*, *faccia*, tako da se ne čuje *i*, a glas *ć* zvuči kao *c* u riječima *voce*, *cielo*, te se izgovara na vrhu jezika, sa isticanjem *i*.⁵⁵

Što se dvoslova tiče, Parčić za dvoslov *tj* smatra da je suvišan te da se treba zamijeniti fonemom /*ć*/, te da se kod zapisivanja *tj* svaki fonem izgovara posebno, kao što je npr. riječima *letjeti* ili *tješiti*.

Iako Parčić u svojim rječnicima koristi dvoslov *dj*, za njega dvoslovi *dj* i *gj* imaju istu artikulacijsko-akustičnu vrijednost, pa se izgovaraju slično kao talijanski *g* u slogovima *ge* i *gi*. Za spomenute dvoslove Parčić navodi da je jedina razlika u njihovom pisanju ta što se *dj* piše u riječima koje *u korijenu imaju d*, npr *medjed*(*med*), *gradjanski* (*grad*), a *gj* u *stranim riječima*, npr. *angjel* (*angelo*), *evangjelje* (*evangelo*).⁵⁶

⁵³v. više Morić-Mohorovićić, 2014:78

⁵⁴Parčić 1878:2

⁵⁵Parčić 1878:2, v. više Morić-Mohorovićić 2014:78

⁵⁶ (...) *radicalmente hanno la d, p. es. Medvjed (med), gradjanski (grad). (...) l'altra nelle parole forestiere che in origine hanno la g, p. es. Angjel (angelo), evangjelje (evangelo)*. Parčić 1878:3

Parčić u trećem izdanju svojega rječnika koristi skup *čb* umjesto *džb*, pa tako nailazimo na riječi *učbenik*, *učba*, *jednačba*... Koristi i *db* umjesto *tb* ako je riječ o složenici koja započinje s *pod*: *podpis*, *podpora*, *podpun*, pa tako i koristi *tb* umjesto *db* ako to nalaže korijen prve riječi: *svatba*, *zamjetba*.

Fonemi /h/ i /j/ dio su književnoga jezika, pa ih i Parčić bilježi: *kuhati*, *kuhinja*, *kuhinjstvo*, *kruh*, *kruhar*, *kacija*, *kajser*, *kajkavac*...

Foneme Parčić bilježi kao *lj* i *nj*⁵⁷, a imaju zvuk kao u talijanskim slogovima *glia*, *glio*, kao u riječima *maglia* ili *figlio*.⁵⁸

Razlika između naziva *slovo* i *glas* nije se činila sve do polovice 19. stoljeća. Antun Mažuranić je u drugom izdanju *Temelja ilirskoga i latinskoga jezika za početnike* objavljenog 1839. godine prvi uveo terminološko, ali ne i pojmovno razlikovanje ovih pojmova.

Terminološko i pojmovno razlikovanje dvaju naziva u hrvatske gramatike uvodi Vjekoslav Babukić u *Ilirskoj slovnici* 1854. godine. *Glasovi*, *jezični glasovi* ili *glasnice* „najprostiji su izraz čovječjega govora”⁵⁹, a dijele se na samoglasnike i suglasnike. Veber i Mažuranić upotrebljavaju naziv *slovo*, a Parčić u svojim rječnicima i u rukopisu gramatike upotrebljava oba naziva, *slovo* i *pisme*.

⁵⁷ Mnogi se autori hrvatskoga jezika pod utjecajem talijanske grafije odlučuju za talijanska grafemska rješenja fonema /l/ i /ñ/, ali se Parčić ipak odlučuje za dvoslove *lj* i *nj*.

⁵⁸ Parčić 1878:3

⁵⁹Babukić 1854:5

5. 2. FONOLOŠKO NAZIVLJE U PARČIĆEVIM RJEČNICIMA

5. 2. 1. FONOLOGIJA

Prvi pojam sa kojim sam započela istraživanje i usporedbu rječnika bio je pojam fonologije. U prvom rječniku *Rječnik ilirsko-talijanski (polag najnovijih izvorah)* iz 1858. godine ne nailazimo na naziv *fonologija*, već na već spomenuti naziv *blagoglasje*, na talijanskom prevedeno kao *concento, armonia; eufonia*, značenja *blagozvučnost*, čiji pojam nalazimoveć u sljedećem izdanju *Rječnika slovinsko-talijanskog - Vocabolario slavo-italiano* iz 1874. godine; *blagozvučnost; eufonia*. Takav pojam - *blagoglasje* – nalazimo i u izdanju iz 1901. godine - *Rječnik hrvatsko-talijanski - Vocabolario croato-italiano*.

Što se talijansko-hrvatskih verzija tiče, u prvom rječniku *Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski) - Vocabolario italiano-slavo (ilirico)* iz 1868. godine pojam fonologije, odnosno, *zvukoslovlja* nalazimo pod nazivom *fonologia*, kao što stoji i u *Rječniku talijansko-slovinskom (hrvatskom) - Vocabolario italiano-slavo (croato)* iz 1886. godine i u posljednjem izdanju *Rječnika talijansko-slovinskog (hrvatskog) - Vocabolario italiano-slavo (croato)* iz 1908. godine.

5. 2. 2. GLAS

Sljedeći pojam koji sam uspoređivala bio je *glas*. U *Rječniku* iz 1858. godine nalazimo upravo takav zapis *glas – voce, suono*, kao i u rječnicima iz 1874. i 1901. godine.

U svim talijansko-hrvatkim rječnicima redom nailazimo na pojam *voce* ili *suono* za *glas*.

5. 2. 3. SLOVO

U *Rječniku* iz 1901. godine stoji slovo, *a, n. - lettera (dell' alfabeto)*, takve natuknice nalazimo i u prethodnim hrvatsko-talijanskim izdanjima, dok u talijansko-hrvatskom *Rječniku* iz 1868. godine i drugima nailazimo na pojam *lettera, f. (d' alfabeto) – pisme (-ena), slovo, pismo, list, knjiga*, što nam ukazuje na višeznačnost ovog naziva, odnosno, pojma.

5. 2. 4. SAMOGLASNIK

U prvom hrvatsko-talijanskom izdanju iz 1858. godine nailazimo na natuknicu *samoglasnik, m. lettera vocale*, dok u izdanju iz 1874. godine zabilježeni su nazivi *samoglas* i *samoglasac*, značenja *lettera vocale*. U trećem hrvatsko-talijanskom izdanju iz 1901. godine nailazimo na sva tri naziva: *samoglas, samoglasac, samoglasnik – lettera vocale*.

U talijansko-hrvatskim izdanjima stoji natuknica *vocale, f. (lettera) – glasac, samoglasac*, a nalazimo i naziv *vocalismo*, značenja *samoglasje*.

5. 2. 5. SUGLASNIK

Pojam suglasnika u hrvatsko-talijanskim rječnicima nalazimo pod nazivom *suglasnik* i *suglasac*, pa tako u trećem izdanju *Rječnika* iz 1901. godine Parčić je zabilježio natuknice *suglasac, sca, m. - consonante*, i *suglasnik, m, V. suglasac*. pa tako i u talijansko-hrvatskim izdanjima stoji *consonante, m. - suglasac*, te nailazimo i na pojam *consonanza*, značenja *suglasje*, kao i u hrvatskim izdanjima.

5. 2. 6. NAGLASAK

I kod ovog pojma naišla sam na dva oblika – *naglas* i *naglasak, ska, m.* - *accento*, kao i na izvedenicu *naglašen – accentuato*. U talijansko-hrvatskim izdanjima Rječnika je ovaj pojam uvijek isti *accento, m.* - *naglasak*, ali nailazimo i na naziv *akcenat*, koji nije bio prisutan u hrvatskim izdanjima. Zabilježen je i pojam *accentuazione*, prijevoda *naglaskovanje*.

5. 2. 7. PRAVOPIS

Kao posljednji pojam usporedila sam pojam pravopisa, koji je u hrvatsko-talijanskim izdanjima naveden kao *pravopis, m.* - *ortografija*. Ovakva jednostavna natuknica stoji i u talijansko-hrvatskim rječnicima, a nailazimo i na izvedenice ove riječi poput *pravopisac, m.* - *ortografo* i *pravopisni, a, o, agg.* - *ortografico*.

6. ZAKLJUČAK

Na samome kraju ovoga rada zaključila bih kako su postavljeni i navedeni ciljevi na samome početku rada postignuti - analizom i usporedbom fonološkog nazivlja u dvojezičnim rječnicima Dragutina Antuna Parčića pokazano je kako je svakim novim izdanjem *Rječnika* Parčić sve više napredovao i nadopunjavao broj rječničkih natuknica, što je pripomoglo leksičkom razvoju jezika. Također, potvrđeno je kako je Parčić doista pripadao zagrebačkoj filološkoj školi, s obzirom na navedene značajke spomenute filološke škole i danih primjera iz njegovih rječnika. Osim toga, ovim sam preddiplomskim završnim radom iznijela Parčićev život i stvaralaštvo, te na temelju istog doista shvaćamo kako je svojim neprestanim radom obogatio hrvatsku leksikografsku baštinu, te se Parčiću mora pridodati mnogo zasluga i počasti, koje mu nažalost nisu bile pružane tokom života.

Dragutin Antun Parčić svojim je gramatičarskim i leksikografskim radom hrvatskome narodu u trajno nasljeđe ostavio čitavo bogatstvo vrijednih djela, ali i radom na mnogim drugim područjima znanosti i umjetnosti - *zbog kojih nije trpio ni sjaja ni laskanja ni hvale, niti je isticao svoj rad i zasluge, niti je o tome htio govoriti.* (Bonefačić 1903:30)

7. LITERATURA

- Bonefačić, Klement Kvirin (Daroslav): *Dragutin A. Parčić*, Tisak tiskare Kurykta, Krk, 1903.
- Gostl, Igor: *Dragutin Antun Parčić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- Morić-Mohorovičić, Borana: *Gramatičar Dragutin Antun Parčić*, Rijeka, 2014.
- Vince, Zlatko: *Putovima hrvatskog književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.
- *Rječnik ilirsko-talijanski (polag najnovijih izvorah)*, Zadar, 1858.
- *Rječnik slovinsko-talijanski - Vocabolario slavo-italiano*. Zadar, 1874.
- *Rječnik hrvatsko-talijanski - Vocabolario croato-italiano*. Zadar, 1901., pretisak Zagreb, 1995.
- *Vocabolario italiano-slavo (ilirico) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*, Zadar, 1868.
- *Vocabolario italiano-slavo (croato) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*, Senj, 1886.
- *Vocabolario italiano-slavo (croato) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*, Senj, 1908.

Internetski izvori:

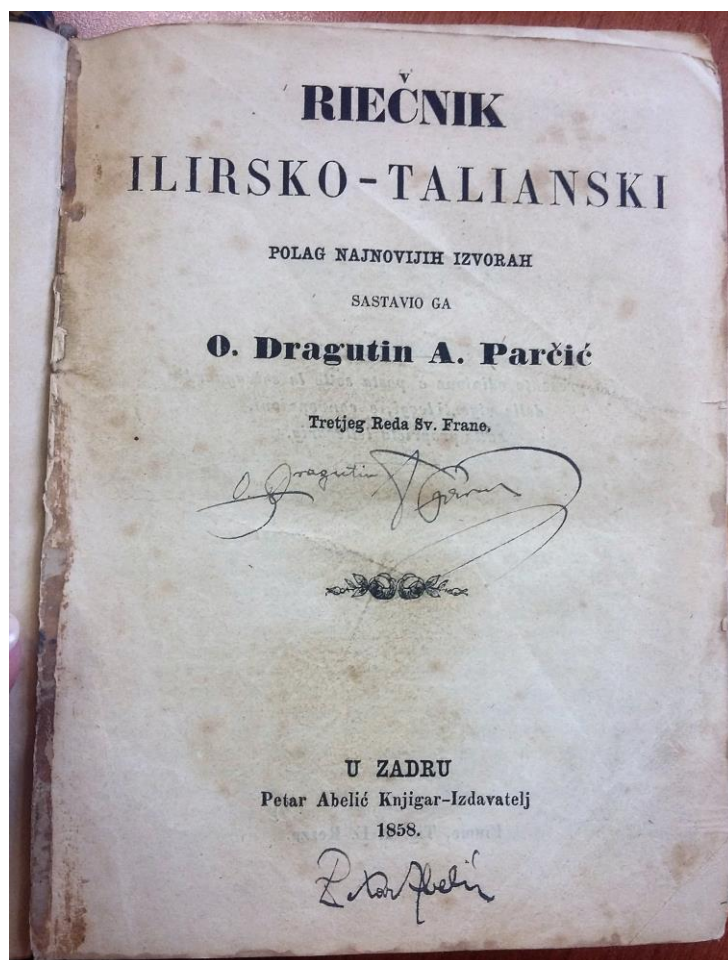
- <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1782&naslov=hrvatski-jezik-u-19-stoljecu>
- <http://ihjj.hr/iz-povijesti/dvojezicni-rjecnici-dragutina-antuna-parcica/39/>
- http://www.croatianhistory.net/glagoljica/parcic/klement_bonifacij_dragutin_a._parcic1903kurykta.pdf
- <https://sokrat.ffos.hr/knjiznica/parcic/>
- http://www.croatianhistory.net/etf/parcic.html#vince_1
- <http://ihjj.hr/iz-povijesti/dragutin-parcic/39/>

8. PRILOZI

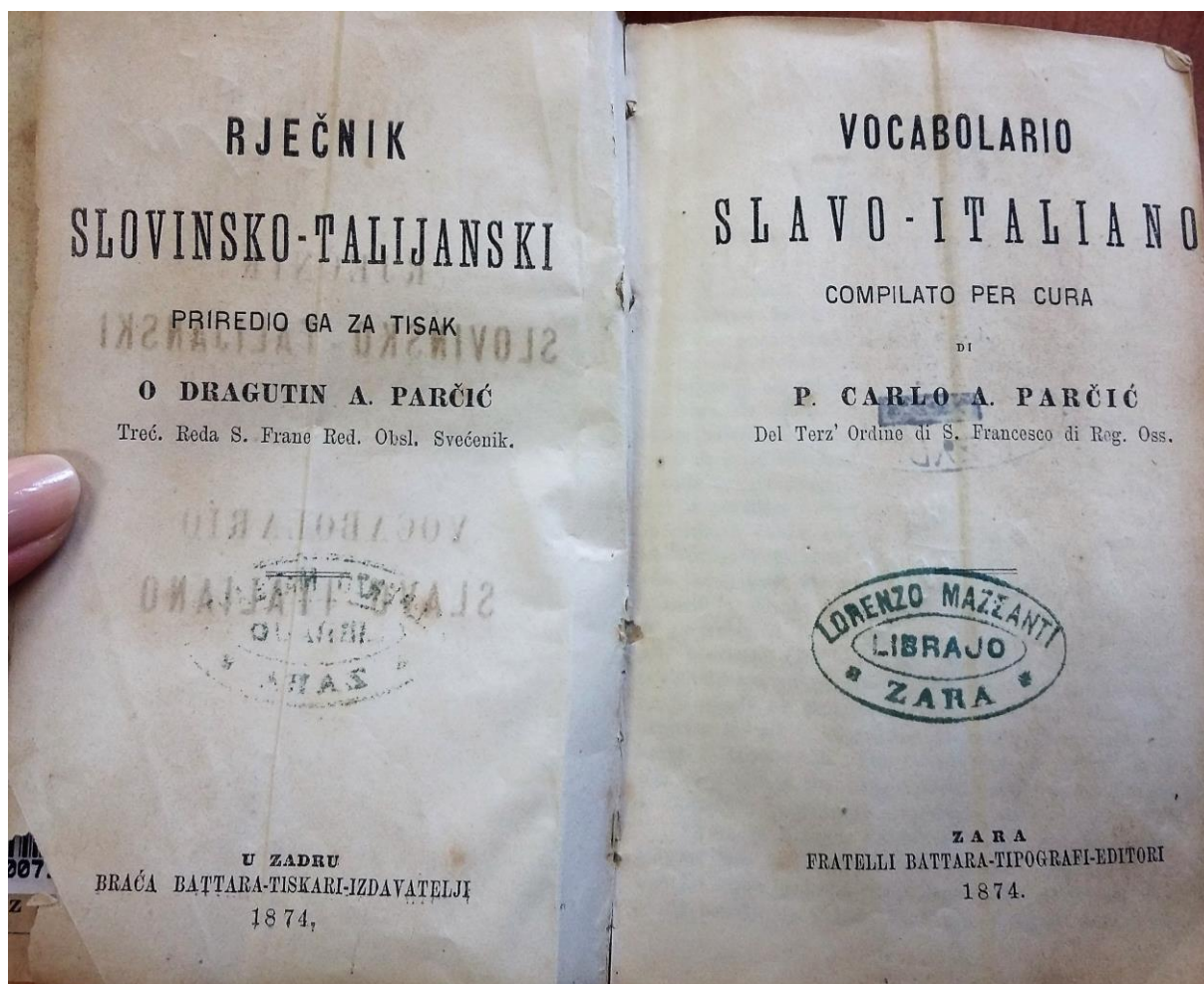
8. 1. Slika Dragutina Antuna Parčića u habitu

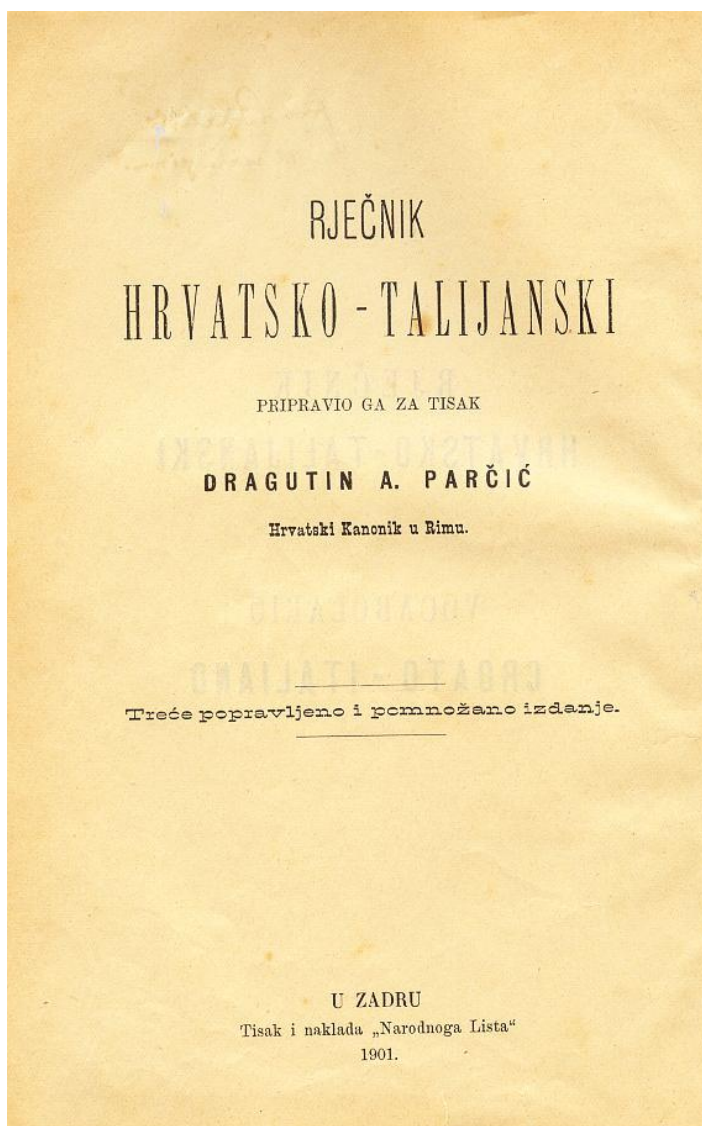
8. 2. Parčićev *Riečnik ilirsko-talijski* (polag najnovijih izvorah), tiskan 1858.
godine u Zadru

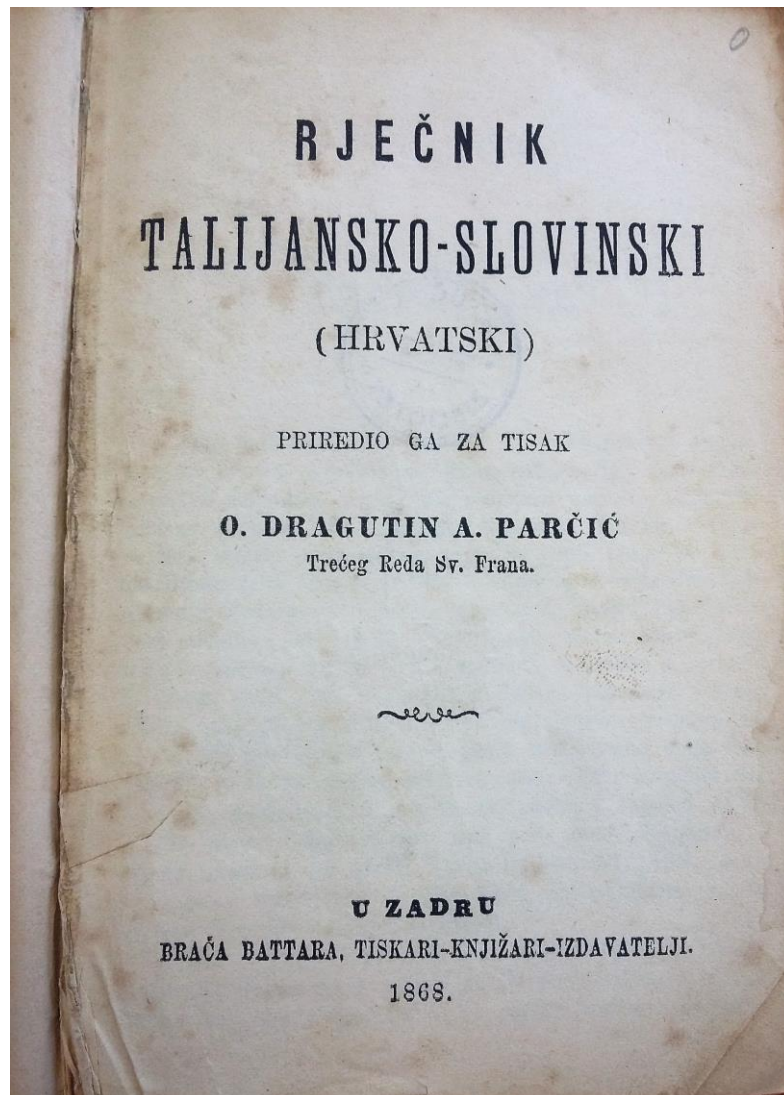
8. 3. Parčičev *Rječnik slovinsko-talijanski - Vocabolario slavo-italiano* tiskan
1874. godine u Zadru

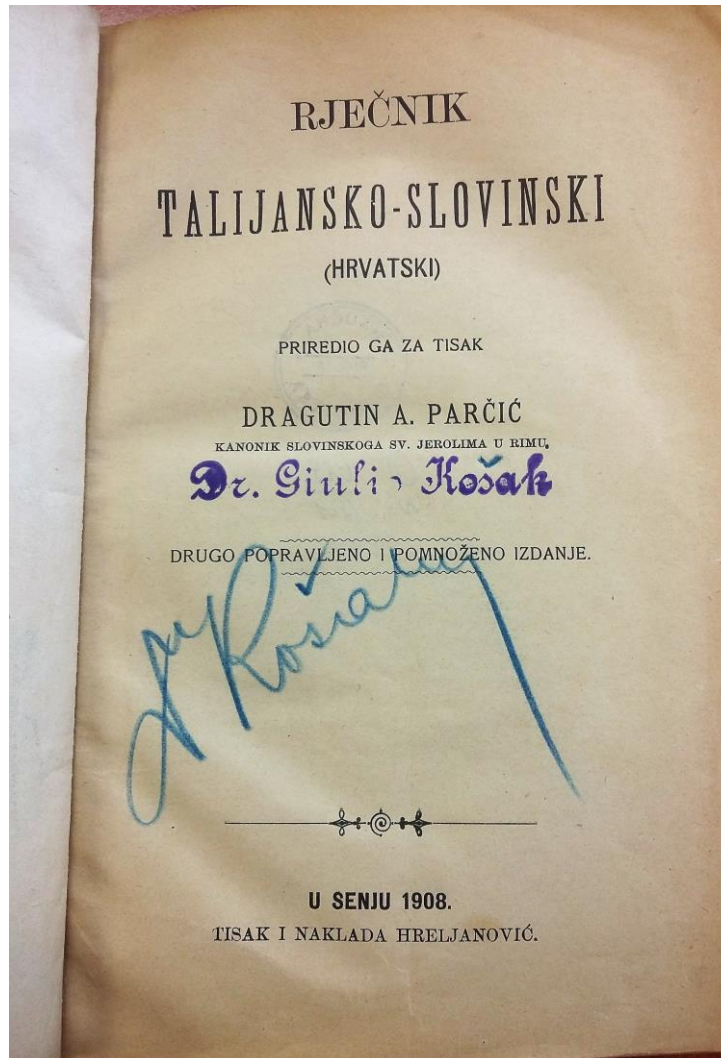
8. 3. Parčićev *Rječnik hrvatsko-talijanski - Vocabolario croato-italiano* tiskan 1901. godine u Zadru, pretisak u Zagrebu 1995. godine

8. 4. Parčićev *Vocabolario italiano-slavo (ilirico)* - *Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*, tiskan 1868. godine u Zadru

8. 5. Parčićev *Vocabolario italiano-slavo (croato) - Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*, tiskan 1908. godine u Senju

9. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

19. je stoljeće u Hrvatskoj bilo prepuno burnih političkih, kulturnih i jezikoslovnih rasprava i previranja, te je upravo zbog toga i značajno za razvoj hrvatskog jezika i književnosti. Književno se razdoblje tog stoljeća dijeli na dva dijela, vrijeme iliraca i njihovog djelovanja, te borba četiriju filoloških škola. Dragutin Antun Parčić bio je pripadnik zagrebačke filološke škole na čijem je čelu bio Adolf Veber Tkalčević, a ostali pripadnici bili su Antun Mažuranić, Vjekoslav Babukić, Bogoslav Šulek, Božo Babić, Ivan Mažuranić, Jakov Užarević i Vatroslav Jagić. Parčić je djelovao u 19. stoljeću, no njegov je rad valoriziran tek mnogo kasnije. Najznačajnija su mu djela dvojezični rječnici hrvatsko-talijanski i talijansko-hrvatski koji su tiskani u šest izdanja u razdoblju od 1858. do 1908. godine, te talijanska gramatika naziva *Grammatica della lingua slava (ilirica)* tiskane 1873. godine u Zadru. Bio je franjevac trećoredac koji je svoj životni vijek posvetio neprestanom djelovanju, znanosti i proučavanju.

hrvatski književni jezik u 19. stoljeću, Dragutin Antun Parčić, zagrebačka filološka škola, Parčićevi hrvatsko-talijanski i talijansko-hrvatski rječnici, Grammatica della lingua slava (ilirica)